

Emlékek az ötvenes évekből

Az ötvenes évek igen mozgalmas időszaknak számított az iskola történetében. Két évre megszüntették az iskola gyakorlóiskola jellegét, ami korábban sosem fordult elő. Névváltoztatás is történt, pl. volt néhány év, amikor az iskola Apáczai Csere János nevét viselte. Az épületet át kellett adni két esztendőre az egyetem bölcsészkarának, idegen épületekben, a Lónyay utcában folyt ekkor a tanítás. A nyolcvan éve működő nyolcosztályos gimnáziumot leépítették, helyette négyosztályos gimnáziumot, és (négyosztályos) általános iskolai felső tagozatot alakítottak ki, a fiúiskolából leányiskola lett. Az ötvenes évek elején és végén jelentősen kicserélődött a tanári kar. Új tantárgyak léptek be, régiék megszűntek. Emellett a belpolitikai folyamatoknak (nyilván nem csak az ötvenhatos forradalomnak) is jelentős hatása kellett, hogy legyen az iskolai élet egészére. Az igazgató 1952-től 1959-ig Vörös István volt.

Dr. Rózsa Gyula és Csillag Gizella 1955-ben érettségiztek iskolánkban. Bár különböző osztályokba jártak, és az elmúlt évtizedek folyamán néha sok ezer kilométer választotta őket el egymástól, azóta is tartják a kapcsolatot. Rózsa Gyula az ötvenhatos forradalom után elhagyta Magyarországot, és orvosi diplomát szerzett. Belgyógyászként dolgozott Európában és Amerikában, emellett hosszú éveket töltött afrikai és ázsiai országokban is a legkülönbözőbb orvosi munkakörökben. Rhodesiában kórházigazgató is volt. 2010 tavaszán hazalátogatott, és ez alkalmat adott egy sajátos beszélgetésre, melyben kettőjükön kívül Horváth Ágnes, a Lánchíd Rádió szerkesztő-riportere, és az iskola két jelenlegi tanára vett részt: Csapodi Zoltán tanár úr – aki egy kutatómunka során az elmúlt években több, az ötvenes években érettségizett egykori diákkal került kapcsolatba, és jó néhány iskolatörténeti dokumentumot átvizsgált ebből az időszakból –, és e sorok írója. A beszélgetést a rádió 2010 májusában egy félórás műsor keretében sugározta. Az alábbiakban ennek rövidített, szerkesztett változatát olvashatjuk.

Cs. G.: A mi osztályunk több helyről jött leányokból állt. Harmadikban jöttünk át a Trefortba különböző iskolákból, én egy közgazdasági középiskolából jöttem át, mert tovább akartam tanulni. Az iskola történetében az első leányosztály voltunk, így aztán nagyon jó dolgunk volt, mert a fiúk igencsak elkényeztettek bennünket, akik egyébként azóta is számon tartják az osztályunkat.

R. Gy.: A mi osztályunkban voltak olyanok, akik még az érettségi előtt kimaradtak. Pl. Marek Kornél – aki ifjúsági világbajnok volt párbajtőrben – eltűnt a világtúrban, nem tudja senki, hogy hol van. Dénesfai Olivérnek Párizsban van egy órás-ékszerész üzlete. Rajtuk kívül is többen voltak, aki már nem érettségiztek velünk, de mindegyikükből lett valaki Nyugaton. Közülük sokakkal tudtam tartani a kapcsolatot azáltal, hogy hol itt, hol ott, a világ legkülönbözőbb országaiban dolgoztam.

H. Á.: Az érettségi után egyetemre jelentkezett?

R. Gy.: Vörös Pista bácsi nem tanácsolt egyetemre. '55 őszén elmentem a csepeli ásványolaj vállalatához teherautó sofőrnek. Speciális anyagokat kellett szállítanom, néha egészen Kijevig. Ez borzasztó munka volt egy olyan embernek, aki inkább szellemi munkára volt beállítva. Pár hónapig azért csináltam. Mivel a politikai helyzet egyre rosszabb lett '56-ban, és nagyon szegény családban nőttem fel, ezért semmi komolyabb továbbtanulási lehetőséget nem láttam magam előtt, így aztán fogtam magam és kiementem. A bécsi egyetemen ötvenhét januárjában jelentkeztem, és még abban a hónapban ott újra leérettségiztem.

H. Á.: A tanáiról tudna mesélni?

R. Gy.: Borsányi Karcsi bácsi történelmet tanított. Egyszer azonban véletlenül megtudtam, hogy ógörög és latin szakot is végzett az egyetemen. Már akkor orvosi pályára készültem, és tudtam, hogy a latin nyelv nélkül orvosi végzettség elképzelhetetlen a világban. Felvettem tehát vele a kapcsolatot, és ő néhány év alatt aztán beleverte a latint a kis buksimba. A vége pedig az lett, hogy az érettségi évében, '55-ben, egy országos latinverseny előtt megkérdezte tőlem: „Ricsi (ez volt az én csúfnevem), nem akarsz indulni a latinversenyen?” Erre nem tudtam mit mondani. Azt mondja: „Megállod a helyed, fickó.” És elmentem, és megnyertem a versenyt.

H. Á.: Tud valamit arról, mi lett később veled?

R. Gy.: Évekkel később sétálok Párizsban a Champs Elysée-n a Citroën cég előtt, és valaki szól nekem, hogy „Ricsi, te vagy az?” Borsányi Karcsi bácsi volt. Megismert hátulról. Párizsban tanított azokban az években. Nagyon jól beszélt franciául.

Cs. G.: A mi osztályfőnökünk, Toncsi néni (Szemkeő Gáspárné), ott maradt az iskolában '56 után, sőt még sokáig, évtizedekig tanított orosz.

Cs. Z.: Az ötvenes évek végén volt egy óriási csere a tantestületben. A tanács egy évben akár 10-15 tanárt is leváltott, áthelyezte őket máshova, egy év múlva megint máshova, ez azokban az években más iskolákban is jellemző volt. Beszélgettünk '58-ban, '59-ben érettségizett diákokkal, nekik nagyon pozitív volt a véleményük az igazgató úrról, aki nehezebb helyzetekben megvédte a diákokat a politikai helyzetből adódó problémáktól.

Cs. G.: Ketten voltunk az osztályunkban, akiknek problémás volt a származásunk, ebből adódóan Vörös Pista bácsi nagyon sokat tett értünk. Végülis nem sikerült, de ez nem rajta múlt. Mi csak jót tudunk róla mondani.

Cs. Z.: Egyetemi felvételihez a középiskola igazgatójának ki kellett állítani '56 után egy olyan igazolást, hogy úgymond „az ellenforradalmi eseményekben nem vett részt” az illető. Az ELTE levéltárában a mai napig fellelhetők ezek az iratok. Az ötvenes évek végén érettségizett diákok megerősítették, hogy gyakorlatilag mindenkinek kiállította ezt az igazgató függetlenül attól, hogy annak volt-e valóság tartalma vagy sem.

R. Gy.: Nagyon sajnálom az ügyet, ami történt. Az egyik gyerek egyszer valami olyasmit mondott nekem, hogy egy rothadt vagabund, hogy egy csavargó vagyok. Erre

megfogtam a kölkök lábát, és a tulipántos ablakon keresztül – akkor tulipántos virágládák voltak az iskola ablakaiban – fejjel lefelé kilógattam a kölköt. Utána olyan botrány volt, hogy örület! Vörös Pista bácsi ki akart rúgni az iskolából. De ekkor volt a kosárlabda Európa-bajnokság Magyarországon, és a Horváth Gyuszi bácsi, a tornatanárunk berohant az igazgatóhoz: „A Rózsát nem lehet kidobni az iskolából! Hát ő kosárlabdás!” Így aztán maradtam.

Cs. G.: Hat gyermek édesapja volt a Gyuszi bácsi, a tornatanár, és te elég sokat voltál náluk, a családban.

R. Gy. Én voltam szinte a hetedik gyermekük. Lélekben nagy kosárlabdás volt, és nagyon becsülte azt, ha valaki bedobta magát.

Cs. Z.: Hogyan emlékszik vissza, a Rákosi-rendszer ideológiája megjelent-e valamilyen módon az iskolában?

R. Gy.: A fiúk kiröhögték a Rákosi-rendszert, a tanárok pedig erről nem beszéltek. Egyáltalán nem.

H. Á.: Toncsi néni mesélt valamit arról, hogy ő miket élt meg, hogy őt esetleg meghurcolták?

Cs. G.: Nem, akkor nem beszélt ezekről. Egyébként nem Toncsi néni hurcolták meg. Az édesapját elvitte az ávó, és a családja egy évig nem tudta, hogy hol van. Toncsi néni a harmadik gyermekét várta, amikor addig talpalt, hogy a belügyminiszterhez fel tudott jutni. A kapunál nem engedték be, erre az ételliftbe bemászott öt hónapos pocakkal, felment az emeletre, és azt mondta, hogy ő addig onnan el nem mozdul, amíg nem tud pár szót váltani a miniszterrel. Néhány hónappal később kiengedték az édesapját, de már halálosan beteg volt, és aztán meg is halt. Toncsi néni volt az orosz tanárunk, dehát persze utáltuk az orosz. Jóval később, felnőtt fejjel tudtuk meg, hogy ha nem képezte volna át magát orosz szakos tanárnak, akkor kenyér nélkül maradt volna a három gyermekével. A férje a MÁV-nál dolgozott mérnökként, de ott is politikai problémái voltak, úgyhogy Toncsi néni tudta, hogy lesznek olyan időszakok, amikor neki kell a családot eltartania. Miközben tanult oroszul, már tanította is. Egyébként rendkívül segítőkész volt. Nagyon jó hangulat volt az óráin, rögtön észrevette, ha valamelyik gyereknek valami gondja volt, vagy szomorú volt. Olyan szeretet áradt belőle, amelyre egy életen át emlékezünk. Nem az orosz volt a lényeg. Nem az, amit tanított, hanem az, ahogyan tanította. Most már tudjuk, hogy két szoknyája és két blúza volt, és úgy jelent meg mindig az osztály előtt, hogy előtte nem ült le a villamoson, nehogy gyűrött legyen a ruhája. Úgy tanított, hogy úgy néztünk rá, mintha a mesekönyvből lépett volna elő. Olyan emberi tartás volt a tanárainkban, ami jobban megmarad az emberben egy életen át, mint az, amit tanítottak.

Cs. Z.: Tulajdonképpen a tanárok igyekeztek hallgatni a politikai kérdésekről?

R. Gy.: Igen, teljes mértékben, még csak célzásokat sem tettek. Semmit. Veszélyes lett volna. A minimum, hogy az illető tanár elveszti az állását. '48-ban bejött egy tanár hozzánk, aki mellesleg katolikus pap volt, és vallástant tanított a Trefortban. Úgy

hívták, hogy Pivárcsi István. Bejött, és úgy nézett ki, mintha egy traktor keresztülment volna rajta. Az egyik fiú azt kérdezi: „tiszteendő úr, kérem, mi történt magával?” Azt mondja, „leestem a lépcsőn.” Nem csak saját maguk védelmében, hanem a diákok érdekében sem szóltak a tanárok semmit a politikai dolgokról, vagy arról, hogy miket éltek át. Minket védtek, mert a gyerek őszintén adja tovább, amit hall.

Cs. Z.: De amikor érkezett 1956. október 23., akkor szinte egy emberként mentek a felsőbb osztályok a felvonuló, majd tüntető tömeggel, mármint akiket a szülei elengedtek. Volt, hogy a tanárral együtt mentek ki a Kossuth térre.

R. Gy.: Igen.

H. Á.: A forradalom alatt hol volt?

R. Gy.: Benne voltam. Nyakig. Mert lelkes voltam.

H. Á.: A harcokban is?

R. Gy.: Igen, igen, aktívan. Emiatt aztán később a bécsi egyetemen kaptam egy ítélet kihozatalt, hogy halálra vagyok ítélve. Úgyhogy 31,5 évig nem voltam Magyarországon.

H. Á.: Egyedül ment Bécsbe a forradalom után?

R. Gy.: Nem, a Bába Misivel. Ő később ortopéd sebész lett Amszterdamban, egy évvel volt idősebb nálam és folyékonyan beszélt angolul, így ő Bécsből Cambridge-be ment tovább. Hatvannyolc éves korában ment nyugdíjba, és most karácsony előtt meghalt.

H. Á.: Tartották a kapcsolatot?

R. Gy.: Abszolút! Magától értetődően.

H. Á.: '56 után hogy tudták ezt megoldani, amikor a világ különböző pontjaira kerültek?

Cs. G. Volt egy osztálytársuk, Verseczy Zolinak hívták, ő szervezte az osztálytalálkozókat, amíg meg nem halt másfél évvel ezelőtt. Ő szervezte a külföldi utakat is.

H. Á.: Volt olyan, hogy az osztálytársak többen kiutaztak meglátogatni önt Németországban?

R. Gy.: Igen, akit engedtek. Például volt olyan, hogy a Gizi egyik osztálytársa, Horváth Jutka, értesített, hogy megy egy kémiai kongresszusra Zürichbe. Beültem a kocsimba, átdaráltam Zürichbe, s azután felmentünk a svájci hegyekbe egy politikai vitatestet rendezni. Alaposan összevitakoztunk, de azért nem téptük egymás haját, hiszen kulturált emberek voltunk.

Cs. G.: A Jutka sírt is ezután...

H. Á.: Mikor vette fel Ságvári Endre nevét az iskola?

Cs. Z.: 1959-ben. Az ELTE levéltárából érdekes dokumentumok kerültek elő ezzel kapcsolatban. A fővárosi pártbizottság már korábban kezdeményezte, hogy az iskolát volt diákjáról, Ságvári Endréről nevezzék el azért, hogy az iskola ezáltal is mutasson valamiféle mozgalmi kötődést. Hihetetlen bátorságról tett tanúbizonyságot az igazgató, aki a tantestületre, a szülőkre és a diákságra hivatkozva (nem tudjuk, hogy ez a hivatkozás mennyire volt hiteles) utasította vissza egy a mai napig meglévő

iratban ezt a kezdeményezést. Később, '59-ben azonban az iskola már nem tudta elkerülni, hogy Ságvári nevét felvegye, és ettől kezdve a rendszerváltoztatásig, 1991-ig viselte azt.

H. Á.: Mennyire számított rangos iskolának a Trefort ebben az időszakban?

Cs. Z.: Az ötvenes években érettségizettek úgy emlékeznek vissza, mint a főváros egyik legerősebb iskolájára. Gyakorlatilag mindenki egyetemre akart menni, és akit valamilyen politikai ok ebben nem akadályozott meg, az többnyire már az érettségi évében bejutott, ami azért abban az időben – az iskolákat tekintve – nagy ritkaság volt. Az iskola bizonyos értelemben egy rendszerellenes, inkább egy konzervatív, egy érték-központú és tudásközpontú iskolának számított, amelyik valamilyen módon részben az igazgató segítségével egyfajta védettséget biztosított a még régebbről itt maradt tanároknak, és nyilván nagyon sok diáknak és családnak is.

R. Gy.: Igen, így volt. A mi iskolánk egy egész modern szisztémával dolgozott, és mégis konzervatív volt. Borsányi Karcsi bácsi nekünk történelmet tanított. Egyik nap – közvetlenül az érettségi előtt – bejött hozzánk az osztályterembe és azt mondta: „Fiúk, figyeljete most ide! Ezt kell mondani a vizsgán, és az az igazság.” Olyan csönd lett az osztályban, hogy az szinte hihetetlen volt. Akkoriban. Döbbenetes. De '56-ban ő is elment és Párizsban kötött ki.

Cs. Z.: Meséltek az ötvenes években érettségizett diákok olyan úgymond kegyes családsokról az érettségivel kapcsolatban, melyek során a diákok nem értették, hogy a vizsgán a tanárok miért dugdosnak el előlük egyes tételeket, miközben korábban ez egyáltalán nem volt jellemző. Azért, hogy nehogy kihúzzák történelemből azokat a tételeket, amelyek tartalmával nem értettek egyet (a legújabb kori történelem magyarázatában), amelyeket ők, a tanárok nem, vagy másként tanítottak meg a diákoknak.

Rózsa Gyula a maga oldott, szókimondó stílusában ezután részletesebben beszélt néhány osztálytársa és a saját életútjáról. Ezeket keresztül hol különös, hol egészen meghökkentő, máskor nagyon sikeres, vagy éppen komoly nehézségekkel kísérelt életekbe nyertünk bepillantást. Ők, és rajtuk kívül azok a százak, akik az ötvenes években végeztek a Trefortban, egy igen nehéz időszakban váltak felnőtté. Ahogy a fentiekből kivehető, a tanárok egy része (nagyobb része? – nem tudjuk) próbált a hivatásának úgy megfelelni, hogy az önmaga és a diákság előtt is hiteles legyen. A politikai rendszer által diktált feltételek, körülmények azonban legalább ennyire befolyásolhatták a döntéseket, amelyeket az érettségiző, vagy már leérettségizett egykori diákjaink hoztak ezekben az években saját életükre vonatkozóan.

Mohay Péter